

XIX. YÜZYILDA DEĞİŞEN DÜNYA EKONOMİSİ İÇİNDE NAZİLLİ'DE TİCARİ TARIM

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı

XIX. yüzyılda İzmir ve yakın havzalarının ekonomisi, Batı Avrupa temelli dünya ekonomisinde ortaya çıkan gelişmelerin de etkisiyle hızla değişmeye başladı. Bu değişim İzmir'in hemen art alanında bulunan Nazilli'deki üretim ve tüketim ilişkilerini hem doğrudan etkiledi ve hem de yeniden yapılanmasına kapı araladı. Özellikle bu yüzyılda Nazilli'de tarım, ticari talepleri karşılayacak ve uluslararası pazar ilişkilerine cevap verecek şekilde ticari bir niteliğe büründü. Böylece İzmir'in hemen art alanında yer alan Nazilli'de yeniden şekillenen bu yeni durumla birlikte ticari tarım, büyük pazarların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapı kazandı. Nazilli Osmanlı coğrafyasında dünya ekonomisine açık bir bölge haline geldi. Avrupalı ve hatta yerli sermaye sahipleri, Nazilli'nin bereketli topraklarını adeta yeniden keşfetti. Bu durum Nazilli'de, üretim sarmalındaki en fazla getiriye sahip olan tarıma ayrı bir ilginin oluşmasını da sağladı. Kısacası İzmir'in Osmanlı-Avrupa ticari ilişkilerinde önemli bir yer haline gelmesi, bu bölgenin dünya ekonomisine hızla entegre olmaya başlaması konumundan ve bereketli topraklarından dolayı Nazilli'yi de doğrudan etkiledi ve adeta kapitalist dünya sisteminde yer almaya zorladı. in bir parçası olmaya zorladı. Gerçi bu durumun şartları birkaç yüz yıl öncesinde hazırlanmaya başlamıştı. XVII. ve XVIII. yüzyıl İzmir'inde ağırlıklı olarak İngiliz, Hollandalı ve Fransız tüccarlar bulunuyordu. Avrupalı bu tüccarların sözü edilen süreçte kentte yarattıkları hareketlilik İzmir'in bir liman kenti olarak parlamasına ve hem de İzmir'in hemen ardındaki bereketli vadiler boyunca uzanan yerleşim yerleriyle olan üretim ve tüketim ilişkilerinin yeniden şekillenmesine çoktan fırsat sağlamıştı. Dahası, söz konusu süreçte İzmir ve çevresindeki topraktan elde edilen ürünlere dayalı ticaret, Avrupalı devletlerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde bir büyümeyi de beraberinde getirmişti. Günümüzde çok sayıda araştırmaya konu olan bu değişimin belki de tartışmasız en önemli sonucu, İzmir ve çevresinin dünya ekonomisine açık bir bölge haline gelmesi ve yabancı sermayenin bu bölgeyi adeta tekrar keşfetmesi oldu (Çelik 2000: 219- 231; Özgün 2014: 11-12; Alpaslan 2012: 25- 35, s. 29). Elbette ki bu gelişmeler, Osmanlı devletinin ülke ekonomisi üzerindeki kontrolünün, XVI. yüzyıldakine kıyasla daha da zayıflaması gibi can sıkıcı bir sonuca da işaret ediyordu (Faroqhi 1997: 204).

Klasik Osmanlı düzeni içinde Ege bölgesi ve özellikle de İzmir görel olarak önemini kaybetmesine rağmen, hinterlandında bulunan Gediz ve Menderes havzalarındaki kentler önemlerini, önemli birer pazar merkezi ve artı ürünün ilk toplanma yerleri olma konumlarını korudu. Bölgenin görel önemindeki bu azalışın nedeni bölgedeki artı ürünün bölge dışından denetlenmesi ve bu bölgenin gelişen uluslar arası ticaret eksenleri dışında kalmasından kaynaklanıyordu. Uluslararası ticaret eksenleri dışında kalma durumu etkisini liman kentlerinin eski işlevlerini yitirmesinde de gösterdi. Beylikler döneminde büyük öneme sahip olan Efes ve Milet limanları XVI. yüzyıla gelindiğinde eski önemlerini kaybetmiş, İzmir ise diğer liman kentleriyle karşılaştırıldığında nispeten daha önemsiz bir yerleşim yeri haline gelmişti (Tekeli 1992: 78). İzmir, çevresindeki bazı yerleşim yerleriyle karşılaştırıldığında nüfus açısından da benzer durumu göstermekteydi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de toplam 658 vergi neferi yaşarken, Nazilli'de 933, Ayasuluğ'da 783, Balat'da 650 (ve ayrıca Köşk'te 227, Sultanhisar'da 181, Bozdoğan'da 113, Çine'de 79) vergi neferi yaşıyordu (Erdoğan 1993: 223- 224). Bölgede yetişen meyve, pamuk, susam, zeytin, haşhaş, palamut vs. ürünlerden İzmir'e gelenler, burada gerekli işlemlere uğradıktan sonra, başta İstanbul olmak üzere yurt içi ya da yurt dışına ihraç edilirdiler. XVI. yüzyıldan itibaren İzmir'in ihraç malları arasında yavaş yavaş işlenmiş deri,

itibaren Türkiye'nin önemli yerel bankalardan biri olma niteliğini korumayı başardı (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1032). Aslında Milli Aydın Bankası, bölgede yapılanması düşünülen bankalardan biri olan *Nazilli Türk Ticaret Bankası*'na da örnek oluşturdu. Henüz dünya savaşı başlamadan birkaç ay önce Nazilli'nin önde gelen tüccarlarından Hacı Şeyhler Nazilli'de bir Milli Bankanın kurulması için çalışmalara başladı. Çabalar Mayıs 1914'de sonuç verdi. Sermayedarları Nazillili olan, "*eşraf ve tüccar-ı mahalliyeden Hacı Şeyhzade Hacı Ahmed ve Hacı Abdullahzade Hacı Mustafa Efendiler*" 10.000 Osmanlı lirası bir sermayeyle muameleyle başlamak için tüm hazırlıklarını tamamlamıştı (*Ahenk*, 3 Mayıs 1914).

Sonuç olarak, Nazilli coğrafyanın sunduğu imkânlarla İzmir limanına bağlanan ve çok önemli ticari durakları olan bir kenttir. XIX. yüzyıl Osmanlı Avrupa ticari ilişkilerinde de bu konumu ve ayrıca İzmir limanına olan yakınlığı da bu kentin Avrupalı tüccarlar tarafından tekrar keşfine kapı aralamıştı. Havzanın bereketli ve geniş toprakları, üzüm, pamuk, zeytin gibi sanayi bitkilerinin üretilmesi için müsait toprak yapısı, hem Nazilli'nin tarımsal üretim etkinliklerini çeşitlendirdi ve hem de bu sayede Avrupa'nın taleplerine cevap verebilecek şekilde hızla bir büyük değişim yaşadı. Nazilli'de dış talebe yönelik üretim çeşitlenirken ve artarken, İzmir limanının dış ticaret hacmi de bu bağıntıyla birlikte büyümeye başladı.

XIX. yüzyıl boyunca Avrupa ile Osmanlı devleti arasında Nazilli toprağa bağlı üretim etkinliklerinde hatırı sayılır bir değişime uğradı, Avrupa pazarlarındaki talep ve ihtiyaçlara karşılık verebilen bir yapıya hızla erişirken, pamuk, tütün, üzüm, incir, zeytinyağı, patates gibi ürünlerin ticari değeri hızla arttı. Nazilli'nin ticari düzeni İzmir piyasası odağında tekrar şekillendi ve tarıma bağlı üretimde yatırımların yapıldığı bir bölge haline geldi. Örneğin Nazilli'nin çeşitli yerlerinde pamuk temizleme fabrikaları sadece yerel sermaye sahipleri tarafından değil, yabancılar tarafından da açıldı. Demiryolu da bölgenin bir başka yabancı yatırımıydı. İzmir limanının hemen ardındaki Nazilli demiryoluyla dünya ticaret ağına dâhil edildi. Değişen dünya ekonomisine eklenme süreci içinde geçirdiği büyük değişimlere bağlı olarak İzmir'in hemen yakınında ticari bir merkez olarak Nazilli'nin önemi her geçen gün artmaya başladı. XIX. yüzyıl boyunca Avrupa ve Osmanlı dünyası arasında hızla önemi artan Nazilli'de yabancıların satın alarak tarımsal üretim gerçekleştirdikleri büyük çiftliklerin varlığı, bölgedeki kapitalist sermayenin etkin olmasına da fırsat tanıdı.

KAYNAKLAR

Osmanlı Arşiv Kaynakları

BOA HR. A. MKT. MVL 35/81 (1850)
BOA A. MKT. MVL 120/78 (1860)
B.O.A., MKT. MVL., 120/ 78 (1861)
B.O.A., A. MKT. MHM. 296/ 80 (1864)
BOA Y. PRK. BŞK 1/29 (1878)
BOA Y. PRK. MYD. 12/91 (1891)
B.O.A. Y.EE, 86/ 7- 649 (1898)
B.O.A., Y. PRK. TŞF. 5/ 78 (1898).
B.O.A., Y. PRK. UM., 31/ 28, (1894)
B.O.A., DH. MUI.,108-2/ 10 (1910)

Konsolosluk Raporları

Accounts and Papers, No. 25, Smyrna, 1883
Accounts and Papers, Vol. 25, Smyrna, 1901
Accounts and Papers, Vol. 116, Smyrna, 1908

Resmi Yayınlar

H. 1313 Salname-i Vilayet-i Aydın
H. 1313 Salname-i Vilayet-i Aydın
H. 1313 Salname-i Vilayet-i Aydın

Gazeteler

Ahenk, 24 Haziran 1895
Ahenk 26 Temmuz 1895
Ahenk, 9 Eylül 1895
Ahenk, 20 Nisan 1909
Ahenk, 3 Mayıs 1914
Hizmet, 24 Haziran 1891.

Araştırma İnceleme Eserleri

- Alpaslan, H. İ. 2012. "Osmanlı Dönemi İzmir'inde Milletlerin Sosyo- Ekonomik Konumlarındaki Değişimlerin Yerleşim Dokusuna Etkileri", *Ege Coğrafya Dergisi*, Vol. 21/ 2: 25- 35
- Arıcanlı, T. 1998. "19.Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak ve Emek", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Haz: Çağlar Keyder- Faruk Tabak), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul.
- Atilla, N. 2002. *İzmir Demiryolları*, İBB yay., İzmir.
- Avcı, Y. 2015. "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa: Bir Çatışma ve Rekabet Odağı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/ 2: 385- 411.
- Baskıcı, M. 2003. "Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1874- 1914", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58 (1).
- Baskıcı, M. 2005. *1800- 1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Turhan yay., İstanbul.
- Başaran, M. 2000. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türe*, İzmir.
- Cevat Sami - Hüseyin Hüsnü, 2000. *İzmir 1905*, (Haz. Erkan Serçe), İzmir.
- Çelik, B. 2000. "XVIII. Yüzyıl İzmir Ticareti Hakkında Düşünceler ve Vezir Hanları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31/20: 219- 231.
- Darkot, B. 1961. "Aydın", *İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul.
- Dikmen, N. 2015. "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt 19, Sayı 2, Eylül: 137- 159.
- Dunstan, W. 1908. *Report On Agriculture In Asia Minor, No. 578, London.*
- Duru, C. - Turan K. - Öngöçlü, A. 1982. *Atatürk Dönemi Maliye Politikası*, 1. Kitap, TİSA yay., Ankara.
- Erdoğdura, M. A. 1993. "16. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri*, Haz. Prof Dr. Tuncer Baykara, İzmir.
- Faroqhi, S. 1997. "İktisat Tarihi -17 ve 18. Yüzyıllar", (Haz. Sina Akşin), *Türkiye Tarihi*, III, Cem yay., İstanbul.
- Gençer, C. İ. 2017. "19. Yüzyılda İzmir ve Selanik'te Kentsel Dönüşüm: Rıhtım ve Limanların İnşası", *Meltem- İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, No. 1: 33- 51, s. 34.
- Giraud, E. H. 1934. *Family Records- A Record Of The Origin And History Of The Giraud And Whittall Families Of Turkey*, London.
- Goffman, D. 1995. *Levanten Dünya ve İzmir, a.g.e.*, s. 28 Goffman, Daniel, *Levanten Dünya ve İzmir*, İstanbul.
- Gökbel, A. - Şölen, H. 1936. *Aydın İli Tarihi*, I, Aydın.
- Gökdemir, O. 1994. *Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi*, Basılmamış Doktora Tezi, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E., İzmir
- Göney, S. 1982. *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniv. Yay., İstanbul.
- Güneş, G. 2003. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında...", *a.g.m*, s. 57. Günver Güneş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydın", *Tarih ve Toplum*, Kasım 239.
- Gürsoy, M. 1993. "İzmir Sanayisinin Geçmişi ve Bugünü", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri*, (Haz. Prof. Dr. Tuncer Baykara), İzmir.
- Gürsoy, M. 1993. *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmir'imiz*, Metis yay., İzmir.
- Hüseyin Kazım 1914. *Ziraat Albümü*, Tanin Matbaası, İstanbul.
- Issawi, C. 1980. *The Economic History of Turkey (1800- 1914)*, The University of Chicago Pres, London.
- Kasaba, R. 1993. *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, Belge yay, İstanbul.
- Kasaba, R. 2005. "Batı Anadolu'da Göçer İşçiler 1750-1850", *Dünya, İmparatorluk ve Toplum, Dünya, İmparatorluk ve Toplum*, İstanbul.
- Kasaba, R. 2005. "Sivil Toplumun Ekonomik Temelleri: Batı Anadolu Ticaretinde Rumlar", *Dünya, İmparatorluk ve Toplum*, İstanbul.
- Kıray, M. B. 1998. *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, 2. baskı, İstanbul.
- Kurmuş, O. 1982. *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş yay., Ankara.
- Kütükoğlu, M. 1992. "Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri", *150. Yılında Tanzimat*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK yay., Ankara.
- Kütükoğlu, M. 2000. *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir.
- Martal, A. 1993. "19. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi ve Batı Anadolu'da Kooperatifçiliğe Yol Açan Ekonomik Gelişmeler", *Tarih Tarihi*, İzmir.

- Martal, A. 1993. "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Sosyo-Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişmeler", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1/3, İzmir, 1993.
- Martal, A. 1999. *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme*, Dokuz Eylül yay., İzmir.
- Ortaç, H. 2000. "Manisa Kazasında Bulunan Çiftlik Köylerinin XIX. Yüzyıl Ortalarındaki Durumu", *CİEPO XIV. Sempozyum Bildirileri*, TTT yay., Ankara.
- Ortaç, H. - Yapucu, O. - Özgün, C. 2010. *Değişim Sürecinde Aydın*, (Edt. Sabri Sürgevil), Aydın.
- Özgün, C. 2014. *Bereketli Topraklarda Üretmek ve Paylaşmak- İzmir ve Çevresinde Ticari Tarım (1844- 1914)*, İBB yay.
- Pamuk, Ş. 1994. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul.
- Pınar, İ. 2001. "Angelicus Maria Myller'in İzmir, Ekim-Kasım 1726", İlhan Pınar, *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir, Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir 1608-1908*, İzmir.
- Quataert, D. 2008. *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876- 1908)*, Çev. N. Gündoğan- A. Gündoğan, İstanbul.
- Ravndal, G. B. 1926. *Turkey- A Commercial And Industrial Handbook*, Washington.
- Rolleston, G. 2010. *İzmir 1856*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İzmir.
- Scherzer, K. V. 2001. *İzmir-1873*, (çev. İlhan Pınar), İ.B.B. Kent Kitaplığı yay Scherzer, İzmir.
- Şahin, H. 2015. "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, 19/61: 415-424.
- Şanda, H. A. 1941. *Reaya ve Köylü*, İstanbul.
- Tabak, F. 1998. "Bereketli Hilal'in Batısında Tarımsal Dalgalanmalar ve Emeğin Kontrolü", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Haz: Çağlar Keyder- Faruk Tabak), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt yay.
- Tekeli, İ. 1992. "Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19.Yüzyıldaki Dönüşümü", *Ege Mimarlık*, Sayı. 3/4, İzmir.
- Tekin, S. 1997. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Nazilli*, D.E.Ü. A.İ.İ.T. Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Texier, C. 2002. *Küçük Asya -Coğrafyası , Tarihi ve Arkeolojisi*, (çev: Ali Suat), II, Ankara.
- Toprak, Z. 1982. *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Ankara.
- Uzuntepe, G. 2000. *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın-Kasaba (Turgutlu) 1856-1897*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniv., Sos. Bil. Ent., (Dan: Cahit Bilim), Eskişehir.
- Varlık, B. 1976. *19. Yüzyılda Emperyalizmin Batı Anadolu'da Yayılması*, Ankara.
- Yetkin, S. 1993. "İzmir'de veba Salgını (Mayıs- Ağustos 1900)", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi -Kuruluşunun 70.Yılı Dolayısıyla İzmir Sempozyumu-*, 1/3, İzmir.
- Yetkin, S. 1993. "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Ortaklığının Doğuşu ve Kooperatifçiliğe Geçiş", *Tariş Tarihi*, İzmir.